

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ШАНСКОВА ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК 378: 37.013.83

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ
ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
імені Івана Франка.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лук'янова Лариса Борисівна,
директор Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих
НАПН України, (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор
Сорочан Тамара Михайлівна,
завідувач кафедри філософії і освіти дорослих
ДВНЗ "Університет менеджменту освіти"
НАПН України, (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор
Діденко Олександр Васильович,
завідувач кафедри педагогіки та
соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
(м. Хмельницький).

Захист відбудеться 24 березня 2016 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 24 лютого 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. У сучасних умовах політичного й економічного реформування держави, викликаного інтеграційними та глобалізаційними процесами, особливі вимоги висуваються до фахівця, ґрунтовності його підготовки, вміння адаптуватися та ефективно працювати в умовах конкуренції – необхідної ознаки ринкової економіки. Одним із пріоритетних завдань вищої школи в сучасних умовах є забезпечення потреб держави у висококваліфікованих кадрах, активний пошук шляхів удосконалення підготовки фахівців, про що зазначено в законах України "Про вищу освіту", "Про освіту", "Концепції гуманітарної освіти України", "Концепції неперервного підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів", інших нормативних документах.

Зазначене вимагає забезпечення навчання впродовж усього життя, що визначає післядипломну освіту як складову системи неперервної освіти. Про законодавче оформлення місця і значення другої вищої освіти як перепідготовки йдеться у статті 10 Закону України "Про вищу освіту", де вона тлумачиться як отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. На державному рівні визначено, що післядипломна освіта створює умови для задоволення різноманітних освітніх і професійних потреб особи, а також соціальних запитів щодо подолання розриву між набутим у навчальному закладі рівнем професійної підготовки та сучасними вимогами. Зазначене потребує поглиблення, розширення й оновлення професійних знань, умінь і навичок на основі впровадження інноваційних технологій навчання дорослих.

Окрім того, унаслідок нерівномірного розподілу в забезпеченні фахівцями гуманітарного профілю навчальних закладів різного рівня у містах та сільській місцевості, необхідності здобуття вищої педагогічної освіти викладацьким складом вищих непедагогічних навчальних закладів, виникає необхідність у розширенні мережі ЗНЗ, які надають послуги із здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю.

Сьогодні в Україні друга вища освіта розглядається як система ВНЗ чи їх підрозділів, в якій здійснюється професійна перепідготовка фахівців з вищою освітою. Друга вища освіта є також формою післядипломної освіти, змістом якої є перепідготовка фахівців на рівні спеціаліста. Вітчизняну післядипломну освіту здійснює близько 500 навчальних закладів і підрозділів різних форм власності, зокрема, 186 підпорядкованих Міністерству освіти і науки України. Щорічно біля 300 тисяч керівників та спеціалістів підвищують кваліфікацію та здійснюють перепідготовку в цій системі. Майже 25 тисяч спеціалістів здобувають другу вищу освіту з різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Проблеми навчання дорослих людей з вищою освітою, здобуття ними другої спеціальності тривалий час не привертали особливої уваги науковців. Більшість досліджень у галузі освіти вирішували дидактичні проблеми шляхом пристосування теорії навчання дітей до навчання і здобуття освіти дорослою людиною, але ці підходи не завжди є адекватними до сучасних потреб. Нині вдосконалення професійної компетентності людини з вищою освітою шляхом набуття іншої спеціальності відбувається з урахуванням життєвого, професійного та соціального досвіду, сформованої мотивації, а також таких утруднень, як брак часу, інформації про можливість навчання, відсутність інтересу чи довіри, невпевненості у своїх можливостях тощо.

Сучасна педагогічна наука і практика ґрунтується, зокрема, на андрагогічних принципах (самостійного навчання, спільної діяльності, опори на досвід, індивідуалізації, системності, контекстності, актуалізації, свідомості, розвитку освітніх потреб), що складають теоретичну базу технології навчання та освіти дорослих. Тому друга вища освіта сьогодні розглядається як специфічне освітнє утворення, що сприяє розвитку та збагаченню загальної, фахової та функціональної складових культури людини. Вона пов'язана з активною самоосвітою, саморозвитком, самовихованням, її зміст залежить від суспільних й індивідуальних освітніх потреб, доцільно організованої діяльності та взаємодії в цьому процесі.

Спрямованість сучасного суспільства на гуманістичні цінності вимагає підвищення рівня ефективності професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю. Вища гуманітарна освіта є системою, що задовольняє суспільні вимоги підготовки фахівців такої категорії та особистісні потреби щодо професійного становлення та самореалізації. Метою діяльності гуманітарного ВНЗ є забезпечення високого рівня загальнокультурного, професійного та індивідуального розвитку студента як соціально активної, творчої особистості, компетентного спеціаліста гуманітарного профілю, здатного до неперервної самоосвіти. Важливість гуманітарної освіти полягає в розвитку інтелекту, мислення, ціннісних орієнтацій, комунікативних навичок та творчих здібностей.

Наприкінці ХХ століття спостерігається активізація наукових досліджень, присвячених вивченню конкретних проблем навчання дорослих, а саме: історії становлення, інтеграційним процесам та неперервності професійної освіти дорослих (В. Андрущенко, С. Вершловський, Б. Вульфсон, Б. Гершунський, Т. Десятов, І. Зязюн, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, Л. Сігаєва, Л. Пуховська та ін.); мотивації навчальної діяльності дорослих (Р. Дж. Владовский, А. Маркова, Дж. В. Нолл, А. Орлов, Л. Фрідман та ін.); індивідуалізації навчання дорослих (С. Брукфілд, М. Ноулз, Д. Савичевич та ін.); особливостям навчальної діяльності дорослих (Л. Анциферова, Г. Балл, Ю. Кулюткін, М. Ноулз, Р. Роджерс, К. Хоул та ін.); методологічним засадам андрагогіки (К. Гріффін,

С. Змейов, Г. Куйперс, Л. Лесохіна, І. Лордж, Ф. Рейс та ін.); особливостям викладання в процесі навчання дорослих (О. Буренкова, Е. Джонс, В. Дьяченко, О. Леонтьєв, Н. Лем та ін.); підготовці викладачів до навчання дорослих (Л. Алексєєва, Н. Гайдук, С. Грабовський, Дж. Лінч та ін.).

Дослідженням проблем післядипломної освіти, зокрема педагогічної, присвячено багато робіт українських науковців, а саме: загальнопедагогічним аспектам функціонування післядипломної педагогічної освіти (Л. Ващенко, Б. Дьяченко, Л. Кравченко, А. Кузьмінський, О. Козлова, М. Лапенюк та ін.); проблемам реформування та розвитку післядипломної педагогічної освіти (М. Дробоход, А. Нікуліна, В. Олійник та ін.); дидактичним аспектам післядипломної педагогічної освіти (Н. Балик, В. Буренко, А. Зубко та ін.); розвитку та вдосконаленню особистісних якостей педагогічних працівників у системі післядипломної освіти (В. Арешонков, Г. Балл, С. Болсун, В. Вітюк, В. Семиченко та ін.); формуванню особистості вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки (О. Абдулліна, І. Богданова, Ю. Вижевська, О. Дубасенюк, В. Ковальчук, О. Мороз, О. Олексюк, О. Пехота, В. Сагарда, С. Сисоєва, І. Смолюк, В. Шахов та ін.); шляхам формування професійної педагогічної майстерності (М. Васильєва, Н. Волкова, М. Гриньова, І. Зязюн, Н. Ничкало та ін.); психологічним особливостям процесу підготовки майбутнього вчителя (В. Бочелюк, Н. Вітюк, Т. Гальцева, О. Гоголь, Н. Давидюк та ін.).

При цьому дослідники акцентують увагу на таких формах післядипломної освіти, як підвищення кваліфікації, стажування та спеціалізація, що спрямовані на зростання професійної компетентності дипломованих фахівців. Проте в сучасних соціально-економічних умовах дедалі більшої значущості набуває така форма післядипломної освіти, як перепідготовка, тобто набуття людиною іноді зовсім нової для неї професії.

Аналіз наукових досліджень та стану професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти засвідчив наявність низки *суперечностей*, а саме:

- між сучасними вимогами суспільства до ефективної професійної діяльності фахівця гуманітарного профілю та недостатньою спроможністю системи другої вищої освіти здійснити таку підготовку;

- між потребами втілення андрагогічних моделей освіти дорослих та неготовністю професорсько-викладацького складу до реалізації цього процесу;

- між наявною системою навчання дорослих і необхідністю впровадження в навчальний процес сучасних андрагогічних технологій;

- між соціальною значущістю та необхідністю вдосконалення системи професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти та недостатньою обґрунтованістю теоретичних та методичних засад цієї підготовки.

Отже, актуальність дослідження детермінована: сучасними завданнями реформування вищої освіти в Україні; необхідністю вдосконалення професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти; потребою в її теоретичному обґрунтуванні та методичному забезпеченні; необхідністю врахування в навчальному процесі життєвого та професійного досвіду дорослих студентів.

Актуальність проблеми, необхідність вирішення визначених суперечностей, її теоретична та практична значущість, зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **"Теоретичні та методичні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти"**.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Житомирського державного університету імені Івана Франка, в межах науково-дослідної роботи "Теоретико-методичні засади підготовки фахівців гуманітарного профілю при здобутті другої вищої освіти" (державний реєстраційний номер № 0112U002277), науково-дослідної лабораторії "Поліська школа андрагогіки". Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 26.02. 2010 р.) та погоджено рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 27.04. 2010 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних та методичних засад професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**.

1. Охарактеризувати місце і роль другої вищої освіти гуманітарного профілю в сучасній системі вищої освіти та освіти дорослих в Україні, уточнити базові поняття дослідження та визначити поняття "професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти".

2. Дослідити процес становлення системи професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в Україні в історико-педагогічному контексті.

3. Проаналізувати сучасні світові тенденції у вищій освіті щодо підготовки фахівців гуманітарного профілю.

4. Теоретично обґрунтувати андрагогічну модель професійної підготовки майбутнього фахівця гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти.

5. Визначити структуру, критерії, рівні готовності студентів до фахової діяльності в гуманітарній галузі.

6. Створити навчально-методичний комплекс для забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

7. Розробити та впровадити в навчальний процес андрагогічну технологію професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю у визначеному напрямі й експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців у процесі здобуття другої вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретичні й методичні засади професійно-педагогічної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

Концепція дослідження. Професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти розглядається як цілісна система, що будується на основі діалектичної єдності загального, особливого та одиничного.

Загальним є трактування професійної підготовки фахівця гуманітарного профілю у вищих навчальних закладах як соціального феномену, детермінованого суспільно-політичними, економічними та культурними чинниками розвитку суспільства.

Особливим є розгляд професійної підготовки в умовах другої вищої освіти у межах загальної системи вищої освіти України, що функціонує з метою задоволення потреб професійного зростання в умовах зміни спрямованості професійної діяльності особистості.

У контексті одиничного професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти визначається як підсистема неперервної професійної освіти дорослих, яка характеризується своїми завданнями, змістом, формами та методами, її розвиток зумовлюється сучасними суспільними потребами у висококваліфікованих фахівцях гуманітарного профілю, а її взаємозв'язок із соціальним середовищем має відкритий характер, здійснюється з урахуванням гуманістичної парадигми.

Професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти має спрямовуватися на формування відповідної готовності до професійної, зокрема, педагогічної діяльності, характеризується прискореним темпом оволодіння професією, взаємозв'язком між фундаментальними основами професійної освіти та гуманістичними цінностями, метою, змістом, формами та методами, що необхідні для здійснення нового виду професійної діяльності. Система другої вищої освіти гуманітарного профілю має реалізовувати стратегію випереджувального навчання.

Концепція дослідження вміщує три взаємопов'язаних концепти, які сприяють реалізації головної ідеї дослідження.

Методологічний концепт включає: фундаментальні філософські ідеї, передусім, філософії людини, філософії освіти, принципи гуманізму, а також відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретнаукової методології до вивчення проблеми професійної підготовки

фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти; гуманістичний підхід розглядає становлення та вдосконалення цілісної особистості фахівця гуманітарного профілю, яка у своїй професійній діяльності керується положенням про людину як найвищу суспільну цінність; історико-педагогічний підхід дозволяє простежити становлення системи професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в контексті основних суспільних подій та спрогнозувати подальші шляхи її розвитку; системний підхід дає змогу розглянути досліджуваний феномен як підсистему неперервної освіти дорослих; синергетичний підхід сприяє виявленню структурно-функціональних зв'язків між складовими професійної підготовки фахівця гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти; андрагогічний підхід орієнтує на визнання дорослого студента суб'єктом навчання, а діяльність викладача-андрагога – засобом професійної та особистісної самореалізації; аксіологічний підхід передбачає орієнтацію майбутнього фахівця гуманітарного профілю на загальнолюдські та професійні цінності, переведення їх у площину особистісної значущості; акмеологічний підхід виявляє залежність професійної самореалізації фахівця гуманітарного профілю від ефективності професійної підготовки в умовах другої вищої освіти.

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять: "професійна підготовка", "перепідготовка", "фахівець гуманітарного профілю", "друга вища освіта", без яких неможливе розуміння сутності досліджуваної проблеми, і містить такі провідні положення:

- в основу концепції професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю покладено наукові підходи, що забезпечують конкретно-наукове підґрунтя розробки авторської андрагогічної моделі;
- розгляд термінологічного апарату дослідження сприяє визначенню місця професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі неперервної вищої освіти дорослих, інтегруванню змісту вищої педагогічної освіти з акме-андрагогічними ідеями, що сприяє підвищенню рівня готовності майбутнього фахівця гуманітарного профілю до професійної діяльності та подальшої самореалізації.

Методичний концепт передбачає: розробку навчально-методичного комплексу професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, який урахує соціальні запити до професійної діяльності, специфіку заочної форми навчання та здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю, особливості викладання навчальних дисциплін; забезпечує науковий, інформаційний та методичний супровід навчального процесу та розробку й упровадження андрагогічної технології професійної підготовки майбутнього фахівця гуманітарного профілю, забезпечення його готовності до професійної діяльності.

Реалізація концептуальних ідей забезпечується методологічними й теоретичними засадами, а також розробленою андрагогічною моделлю професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю при здобутті другої вищої освіти буде здійснюватися більш успішно за умови наукової розробки її теоретико-методичних засад як відкритої цілісної системи неперервної освіти.

Загальну гіпотезу конкретизовано у часткових припущеннях, що професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю при здобутті другої вищої освіти набуватиме ефективності за умов:

- теоретико-методологічного обґрунтування професійної підготовки фахівця гуманітарного профілю, що базується на гуманістичному, історико-педагогічному, системному, синергетичному, андрагогічному, аксіологічному, акмеологічному підходах;

- ставлення до дорослого студента як суб'єкта навчання з урахуванням його першої вищої освіти та мотивації щодо здобуття другої;

- використання історичного досвіду професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в Україні та реалізації сучасних світових тенденцій, що сприятиме підвищенню її ефективності та прогнозуванню можливостей функціонування у час стрімких соціальних змін;

- теоретичного обґрунтування андрагогічної моделі професійної підготовки, що відображає її мету та завдання відповідно до особливостей навчання в умовах другої вищої освіти та складається з компонентів, які забезпечують готовність до професійної діяльності фахівця гуманітарного профілю;

- застосування в навчальному процесі андрагогічної технології професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, спрямованої на задоволення індивідуальних освітніх потреб студентів, їх саморозвиток і самовдосконалення;

- організації навчального процесу відповідно до основних психолого-фізіологічних особливостей дорослих людей та андрагогічних принципів їх навчання.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські положення гуманістичного підходу щодо виявлення та визнання природи особистості, її прагнення до самореалізації та саморозвитку (А. Маслоу, Ж.-Ж. Руссо, Ж.-П. Сартр та інші); принципи і методи системного підходу (В. Беспалько, І. Блауберг, О. Ковальов, Н. Кузьміна, Б. Ломов, К. Платонов, Е. Юдін та ін.); ідеї синергетичного підходу (В. Аршинов, О. Вознюк, О. Князева, І. Пригожин та ін.); положення аксіологічного підходу (В. Андрущенко, І. Бех, М. Євтух,

І. Зязюн, В. Кремень, Г. Чижакова, О. Сухомлинська та ін.); акмеологічні концепції (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, А. Брушлінський, Н. Кузьміна та ін.).

Теоретичну основу дослідження визначають положення: педагогічних концепцій неперервної освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, Т. Десятов, В. Кремень, В. Луговий, В. Майборода, М. Солдатенко та ін.); теорії та технології навчання дорослих (Д. Колб, Л. Лук'янова, М. Ноулз та ін.); про технологічні основи забезпечення готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності (В. Беспалько, В. Євдокімов, О. Пехота, Г. Селевко та ін.); про психологічні аспекти професійного становлення (Л. Божович, Л. Кандибович, В. Моляко, С. Рубінштейн, В. Семиченко та ін.); теорії професійної освіти (Н. Ничкало, Л. Пуховська та ін.), теорії післядипломної освіти (Л. Набока, В. Олійник, Н. Протасова, Т. Сорочан), вдосконалення навчального процесу у вищій школі (Ю. Бабанський, О. Буренкова, В. Дьяченко, О. Пехота, С. Сисоєва та ін.); дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності (О. Абдулліна, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Л. Кондрашова, Ю. Кулюткін, А. Маркова, В. Сластьонін та ін.); проблеми підготовки майбутнього психолога (Л. Карамушка, Н. Пов'якель, В. Панок, Н. Чепелева та ін.), соціального педагога (І. Богданова, Ю. Галагузова, А. Капська, І. Мельничук, Н. Сейко та ін.), зарубіжного досвіду професійного навчання дорослих (Н. Абашкіна, Н. Бідюк, М. Лещенко, Л. Пуховська, Л. Сігаєва та ін.).

Дослідження проводилося у 2006–2015 рр. у чотири етапи.

На **першому (теоретико-пошуковому)** етапі експерименту (2006–2007 рр.) визначено мету та завдання, гіпотезу, об'єкт, предмет дослідження; здійснено аналіз досліджуваної проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці; уточнено основні категорії та сформульовано авторські тлумачення понять; визначено стан готовності майбутніх фахівців гуманітарного профілю до професійної діяльності.

На **другому (констатувальному)** (2008–2009 рр.) етапі здійснено побудову андрагогічної моделі та розробку технології професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти; досліджено стан готовності майбутніх фахівців гуманітарного профілю до професійної діяльності, визначено контингент студентів, залучених до експериментальної роботи (виділення експериментальних і контрольних груп).

На **третьому (формуальному)** (2010–2014 рр.) етапі експериментальної роботи обґрунтовано критерії, показники та рівні готовності до професійної діяльності гуманітарного профілю, що відображено в результативному компоненті андрагогічної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю; впроваджено в систему другої вищої освіти авторську андрагогічну технологію.

На **четвертому (оцінно-узагальнюючому)** етапі експерименту (2014–2015 рр.) здійснено корекцію окремих складових запропонованої системи роботи з професійної підготовки майбутніх учителів, психологів та соціальних педагогів у системі другої вищої освіти; узагальнено та оформлено результати дослідження; визначено заходи щодо впровадження отриманих результатів у навчально-виховний процес ВНЗ, де функціонує друга вища освіта, та окреслено подальші перспективи професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах її здобуття.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Центру післядипломної освіти та довузівської підготовки Житомирського державного університету імені Івана Франка, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Донбаського державного педагогічного університету, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. До в експерименті було залучено 886 студентів, які здобували другу вищу гуманітарну освіту у педагогічних ВНЗ.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає, що *вперше* систематизовано вітчизняний та зарубіжний досвід професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти; обґрунтовано її теоретико-методологічні засади, зокрема, концептуальні положення організації досліджуваного процесу; на основі категоріального аналізу психолого-педагогічної літератури у науковий обіг введено поняття "професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти"; розроблено та експериментально підтверджено авторську андрагогічну модель професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти та її складові (теоретико-методологічну, методичну, технологічну, результативну), охарактеризовано їх взаємозв'язок та взаємозумовленість; визначено критерії та показники готовності вчителя, психолога, соціального педагога до професійної діяльності;

удосконалено процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти шляхом розробки навчально-методичного комплексу та впровадження андрагогічної технології; уточнено поняття "професійна підготовка фахівців", "фахівець гуманітарного профілю", "перепідготовка", "освіта дорослих" та конкретизовано місце другої вищої освіти в сучасному освітньому просторі України, зокрема, в системі неперервної, післядипломної освіти та освіти дорослих.

Подальшого розвитку набули: положення гуманістичної парадигми освіти, андрагогічного та акмеологічного підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в сучасних умовах; зміст, форми та

методи професійної підготовки майбутніх учителів, психологів та соціальних педагогів у системі другої вищої освіти.

Практичне значення дослідження полягає: у вдосконаленні навчально-методичного комплексу дисциплін циклу професійної та практичної підготовки для студентів, які здобувають другу вищу освіту за гуманітарними спеціальностями; упровадженні в навчальний процес андрагогічної технології навчання студентів; розробці навчально-методичного посібника "Методика професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти", програми та методичного забезпечення тренінгів "Особистісне зростання", "Розвиток здібностей у професійній діяльності", "Життєві та професійні досягнення".

Основні положення й одержані результати дисертаційної роботи, матеріали монографії можуть бути використані в процесі модернізації вітчизняної системи вищої освіти гуманітарного профілю в аспекті розробки кваліфікаційних вимог до професійної діяльності фахівців, а також стати підґрунтям для проведення теоретичних та експериментальних досліджень у галузі теорії й методики професійної освіти.

Для вирішення завдань і перевірки гіпотези дослідження використовувалися такі **методи**: *теоретичні* – аналіз, порівняння, систематизація наукових поглядів учених (філософів, психологів, педагогів, андрагогів, акмеологів) на окремі аспекти проблеми самореалізації особистості; вивчення акмеологічної літератури; теоретичне моделювання з використанням системного аналізу та синергетичного синтезу, що дозволило спроектувати цілісне уявлення про дорослого як суб'єкта освіти; аналіз нормативної документації щодо організації педагогічного процесу у ВНЗ; класифікація педагогічних технологій, вивчення досвіду формування професіоналізму, педагогічної майстерності відомих педагогів, аналіз власної викладацької діяльності, педагогічне моделювання з метою визначення поняттєво-категоріального апарату проблеми професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти; *емпіричні* – спостереження за роботою студентів, анкетування, тестування, інтерв'ювання, бесіди, дискусія, аналіз продуктів діяльності з метою визначення ставлення студентів до діяльності в гуманітарній сфері, пошуку механізмів його стимулювання; ранжування, методи рейтингу та самооцінювання навчальних досягнень студентів, педагогічний експеримент, праксиметричні (аналіз передового і масового педагогічного досвіду, результатів діяльності), методи математичної статистики (статистична обробка даних, графічне відображення результатів та ін.) для кількісного й якісного аналізу результатів експериментальної роботи.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/410

від 15.06. 2015 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 2452/01-55/33 від 28.05. 2014 р.), Державного вищого навчального закладу "Донбаський державний педагогічний університет" (довідка № 68-15-320 від 18.05. 2015 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 302 від 22.05. 2015 р.), Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 1-682 від 16.06. 2014 р.), Східнослов'янського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/1686 від 25.05. 2015 р.).

Апробація результатів дисертаційної роботи Основні теоретичні й методичні положення дослідження апробовано на наукових, науково-практичних, науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних*: "Парадигма Творення в сучасній науці: на шляху до інтегрованого світогляду" (Острог, 2008), "Андрагогіка і цілежиттєве навчання: освітні ідеали людини і суспільства" (Київ, 2010), "Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір" (Київ, 2012), "Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи" (Житомир, 2012), "Освіта дорослих єднає усі покоління" (Житомир, 2012), "Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації" (Київ, 2012), "Актуальні проблеми педагогічної теорії і практики" (Москва-Воронеж, 2013), "Андрагогічні підходи у професійному навчанні безробітних" (Київ, 2013), "Освіта дорослих у контексті сталого розвитку" (Київ, 2014), "Сучасні проблеми освіти та науки" (Будапешт, 2014), "Європейський Союз – Україна: освіта дорослих" (Київ, 2014), "Становлення та розвиток акмеології: теоретичні та прикладні аспекти" (Житомир, 2015), "Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці" (Київ, 2015), "Сучасні технології формування духовно-патріотичних і національно-демократичних цінностей студентської молоді у контексті євроінтеграційних процесів" (Вінниця, 2015), "Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці (Київ, 2015);

всеукраїнських: "Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії" (Житомир, 2011), "Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку" (Житомир, 2012), "Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору" (Ніжин, 2012), "Вальдорфська педагогіка: світоглядно-методологічні основи, досвід і перспективи впровадження в Україні" (Житомир, 2012), "Наукові засади визначення змісту посадово-функціональної компетентності керівників навчальних закладів та технології їх формування" (Київ, 2013), "Інноваційний підхід в управлінні навчальними закладами" (Житомир, 2014), "Актуальні проблеми університетської та професійної післядипломної освіти в кризових умовах"

(Київ, 2015), "Наукові підходи в управлінні навчальними закладами" (Житомир, 2015);

міжрегіональних: "Інновації в системі освітнього менеджменту" (Житомир, 2009), "Механізми адаптації до змінених умов життєдіяльності" (Житомир, 2010), "Ресурсний підхід в управлінні навчальними закладами" (Житомир, 2013); "Наукові засади підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів" (Київ, 2014); міжрегіональному семінарі з міжнародною участю "Особистісний розвиток дорослої людини в системі неперервної освіти" (Житомир–Київ, 2013); на засіданні круглого столу "Вища освіта: проблеми, шляхи їх вирішення та перспективи" (Житомир, 2013), круглого столу, присвяченого 125 річчю життя та педагогічної діяльності А. С. Макаренка "Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці ХХІ століття" (Житомир, 2013); науково-практичному семінарі "Перспективи впровадження он-лайн освіти в ЖДУ ім. Івана Франка" (Житомир, 2013); науково-методичних семінарах кафедри педагогіки ЖДУ імені Івана Франка (2011 – 2015).

Публікації. Основні наукові результати дослідження висвітлено в 36 наукових публікаціях, з них – 1 одноосібна монографія, 1 навчально-методичний посібник, 1 розділ у колективній монографії, 17 статей, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях України, 4 – у наукових періодичних виданнях зарубіжних країн, 1 – в електронному фаховому журналі, 11 – статей і тез у збірниках наукових праць за матеріалами наукових конференцій.

Кандидатська дисертація з теми "Соціально орієнтована підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи з батьками учнів" за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти захищена у 2002 році в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Її матеріали в тексті докторського дослідження не використовувалися.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків на 100 сторінках. Повний обсяг тексту становить 576 сторінок (основного тексту – 412 сторінок). У списку використаних джерел подано 601 найменування, з них 24 – іноземними мовами. Робота містить 42 таблиці, 30 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми та доцільність її наукового розгляду, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; сформульовано концепцію дослідження, охарактеризовано методологічну й теоретичну основи, методи, експериментальну базу та етапи роботи; розкрито її наукову новизну, теоретичне й практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі – **"Теоретичні основи професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти"** – охарактеризовано проблему професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях методології; проаналізовано базові поняття дослідження: "професійна підготовка", "перепідготовка", "друга вища освіта", "вища гуманітарна освіта", "неперервна освіта", "освіта дорослих", "професійна діяльність фахівців гуманітарного профілю"; розглянуто становлення другої вищої освіти гуманітарного профілю в Україні в історико-педагогічному контексті.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми представлено результати її розгляду на рівнях загальнофілософської, загальнонаукової, конкретно-наукової методології та в межах методики і техніки дослідження.

Загальнофілософський рівень методології передбачав осмислення й аналіз особливостей професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю з позицій гуманістичного підходу, що розглядає становлення та вдосконалення цілісної особистості, яка прагне активно реалізувати свої можливості, здатна до усвідомленого вибору способів вирішення різних життєвих і професійних ситуацій. На основі обґрунтування діалектики загального, особливого та одиничного визначено сутність професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

Загальнонауковий рівень методології дослідження базувався на історико-педагогічному, системному та синергетичному підходах, а *конкретно-наукова* методологія – на андрагогічному, аксіологічному та акмеологічному науковому підходах до вивчення явищ педагогічної дійсності.

На основі розуміння підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти як комплексної самоорганізованої системи цей процес розглянуто, водночас, з точки зору аксіології, акмеології та синергетики, що відображає її комплексний міждисциплінарний характер. Рівень *методики і техніки дослідження* визначав конкретні шляхи та засоби реалізації дослідницьких завдань – як теоретичних, так і практико-експериментальних.

У результаті аналізу наукової літератури охарактеризовано сутність базових понять дослідження. З'ясовано, що в сучасній педагогічній науці і практиці поняття "професійна підготовка" розглядається як система та процес формування особистісно-професійної готовності до професійної діяльності. Проаналізовано поняття "освіта дорослих" (adult education) на інституційному, соціальному, процесуальному й особистісному рівнях, охарактеризовано формальний, неформальний та інформальний її напрями. З'ясовано, що відповідно до сучасних уявлень освіта дорослих – це галузь освіти, яка досліджує соціально-економічні проблеми адаптації дорослої людини до перетворень, що відбуваються в суспільстві, та основні закономірності навчання дорослої людини.

Доведено, що *другу вищу освіту* можна розглядати як певну форму післядипломної освіти, у ході якої відбувається професійна перепідготовка, зумовлена сучасними суспільними потребами у висококваліфікованих фахівцях. Така освіта характеризується прискореним темпом оволодіння професією, має свої завдання, зміст, форми та методи. Наукові засади її розвитку полягають у врахуванні вікових і психологічних особливостей дорослої людини, її мотивації, визначення індивідуально орієнтованого стилю навчання, специфіки його організації, функцій і методів управління навчально-пізнавальною діяльністю.

Основними принципами організації системи другої вищої освіти є: науковість, гуманізація, демократизація, комплексність, інтеграція, відповідальність, зв'язок післядипломної освіти з процесом ринкових перетворень, розвитком різних форм власності й господарювання, реструктуризацією економіки, орієнтація перепідготовки кадрів на перспективні сфери трудової діяльності згідно з попитом на ринку праці, відповідність державним вимогам та стандартам, упровадження модульної системи професійного навчання з використанням індивідуального підходу до кожної особи. Здійснено порівняльний аналіз особливостей першої та другої вищої освіти, охарактеризовано заочну, дистанційну та екстернатну форму її здобуття.

Відзначено особливість професійної діяльності фахівців гуманітарного профілю, що передбачає як безпосередній, так і опосередкований вплив на людину через систему суспільних відносин з використанням комунікації, результатом чого є трансформації духовної сфери людини.

Професійну підготовку фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти визначено як процес професійного та особистісного розвитку студента, що сприяє формуванню його гуманістичної спрямованості щодо ретрансляції молодому поколінню культурного досвіду людства, впливу на особистість та її соціальне оточення з метою самореалізації, який здійснюється із застосуванням андрагогічної технології, а також є складовою системи неперервної професійної освіти дорослих, результатом якої визначається готовність спеціаліста до професійної діяльності гуманітарного профілю, що спрямована на його подальше самовдосконалення.

У результаті застосування системного та історико-педагогічного підходів процес становлення професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю розглянуто в контексті історико-педагогічного досвіду перепідготовки вчителів, підготовки соціальних педагогів, психологів. Здійснено періодизацію цього процесу з другої половини XIX століття і до теперішнього часу. З'ясовано, що становлення професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти в Україні детермінувалося

культурологічними, політичними, соціально-економічними умовами, що безпосередньо впливало на формування змісту професійної діяльності.

Зазначено, що починаючи з другої половини XIX століття до 20-тих років XX століття відбувалося становлення вищої педагогічної освіти, започаткування соціальної роботи на державному рівні та розвиток психології як науки.

20-ті – 30-ті роки XX століття характеризуються активізацією перепідготовки вчителів, підготовки фахівців соціальної сфери відповідно до нових суспільних вимог та розвитком галузей психології;

Середина 40-х – 1990 роки XX століття розглянуто як період становлення системи підвищення кваліфікації вчителів, а також удосконалення та розширення мережі післядипломної педагогічної освіти.

З 1991 року і до теперішнього часу триває процес упровадження різноманітних форм перепідготовки вчителів, психологів, утвердження професії "соціальний педагог", що зумовило необхідність активної професійної підготовки та перепідготовки фахівців за окресленими спеціальностями.

У другому розділі – **"Професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти за кордоном"** – висвітлено основні світові тенденції в освіті дорослих, що мають вплив на професійну підготовку фахівця гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти в Україні; охарактеризовано зміст і напрями післядипломної педагогічної, психологічної та соціально-педагогічної освіти в європейських країнах і США, визначено можливості використання цього досвіду в Україні.

Проведений аналіз основних напрямів професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в країнах Європи свідчить про її широкий і різноплановий характер, що визначається наявністю різноманітних програм перепідготовки та підвищення кваліфікації. До впровадження Болонського процесу з 2009 року більшість університетів пропонували програми другої вищої освіти. На сучасному етапі така форма післядипломної освіти передбачає здобуття ступеня магістра за спорідненою або новою спеціальністю.

Зазначено про позитивний досвід Польщі, Австрії та Німеччині, де впроваджуються програми другої вищої освіти. На основі визначення другої вищої освіти як форми післядипломної, в ході якої відбувається професійна перепідготовка, висвітлено особливості післядипломної освіти вчителів, психологів та соціальних педагогів в європейських країнах.

Охарактеризовано сучасні світові тенденції в освіті дорослих, що слугують підґрунтям розвитку вітчизняної системи освіти: становлення досліджуваного феномена у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів; спрямування державної політики на гарантування кожній дорослій людині права на освіту протягом життя; активне міжнародне співробітництво у сфері освіти дорослих; забезпечення неперервності освіти дорослих, поступальний розвиток

неформальної освіти; упровадження інформаційних технологій в освіту дорослих; соціальний захист населення; створення умов для навчання осіб "третього віку".

З'ясовано, що в Україні за останні десятиліття накопичено значний досвід теоретико-методологічного обґрунтування освіти дорослих, педагогічних технологій неперервної професійної освіти. Доведено про необхідність вдосконалення теоретико-методологічного забезпечення, створення законодавчо-правової бази, розвитку теорії і практики освіти дорослих. Доведено, що зазначене вимагає оптимізації системи вищої освіти України в напрямі розширення спектру форм і методів навчання дорослих (дистанційна освіта, друга вища, екстернат тощо), перебудови навчального процесу відповідно до потреб ринку праці, створення на базі вищих навчальних закладів кафедр андрагогіки, науково-дослідних лабораторій з проблем освіти дорослих та впровадження системних наукових досліджень у визначеному напрямі.

До основних сучасних тенденцій професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в країнах Європейського Союзу (Німеччині, Великій Британії, Польщі, Франції) віднесено: різноманітність програм професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації; активне запровадження у перепідготовці накопичувальної кредитно-модульної системи; посилення децентралізації фінансування післядипломної освіти; вдосконалення законодавчо-правової бази; активне використання дистанційного навчання; орієнтацію на підготовку студентів до науково-дослідної роботи, гнучке і варіативне навчання; фундаменталізацію навчання; професійну спрямованість змісту навчальних програм; переважання традиційних форм організації навчання (лекція, диспут, семінар); можливість послідовного та паралельного оволодіння декількома спеціальностями; активне впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечення практичної підготовки студентів та високого рівня інтеграції вищих навчальних закладів з виробничими об'єднаннями.

Узагальнення поглядів провідних учених США дозволяє стверджувати, що освіта дорослих у країні ґрунтується на поєднанні ідей: лібералізму щодо надання рівного доступу до освіти; гуманізму – в контексті ставлення до дорослої людини як активного суб'єкта навчального процесу; біхевіоризму, в межах якого досліджуються механізми змін та активності дорослої людини у процесі освіти; прогресивізму, що визначає життєвий досвід дорослої людини у процесі освіти основою навчання. З'ясовано, що сучасні моделі перепідготовки американських фахівців гуманітарного профілю ґрунтуються на засадах децентралізації, свободи вибору форм підвищення кваліфікації, ринковому підході, матеріальному стимулюванні тощо.

Зазначено, що важливе місце в професійній перепідготовці фахівців займає дистанційне навчання, яке в США реалізується за відсутності спеціальних

інститутів післядипломної освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників. Цим напрямом керує Бюро підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та місцеві органи освіти, управління, общини. У той же час, ступінь бакалавра (гуманітарних та природничих наук) розглядається як закінчена вища освіта. Альтернативні програми педагогічної освіти в Америці передбачають навчання без відриву від виробництва, наприклад, національна програма "Вчити на благо Америки" (TFA, Teach for America), за якою випускник непедагогічного факультету після інтенсивного навчання протягом п'яти тижнів може працювати вчителем і паралельно у вечірньому чи заочному форматі прослуховувати декілька курсів психолого-педагогічного циклу.

Доведено, що врахування сучасних світових тенденцій у сфері освіти, зарубіжного досвіду щодо впровадження концепції неперервного навчання є важливим для розбудови національної системи освіти, зокрема і для другої вищої освіти гуманітарного профілю, відповідно до стратегічних напрямів освітньої політики України. Зазначене вимагає раціонального поєднання форм, методів і засобів формальної, неформальної й інформальної освіти, реалізації принципів академічної мобільності та можливості безкоштовного отримання певних видів освітніх послуг, а також розробки новітніх методичних засад професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

У третьому розділі – **"Концептуальні підходи до професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти"** – охарактеризовано процес професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти з позиції взаємодії викладачів та студентів на основі таких концептуальних підходів, як андрагогічний та акмеологічний; висвітлено значущі соціально-психологічні особливості дорослих людей, що визначають характер їх навчальної діяльності; проаналізовано моделі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю українських та зарубіжних науковців; представлено концепцію, авторську андрагогічну модель професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти; окреслено відповідні критерії, показники та рівні їх готовності до фахової діяльності.

Доведено, що андрагогіка як наука про освіту дорослих сприяє: вирішенню проблем професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти за допомогою осмислення її ролі і місця в житті дорослої людини, розробки характеристики й систематизації понятійного апарату, відбору змісту і форм навчання дорослих; становленню активної позиції дорослого в процесі професійної підготовки; реалізації принципів диференціації й індивідуалізації навчання; вивченню досвіду зарубіжних країн щодо професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю та визначенню можливості його впровадження в Україні, розробки нової парадигми

професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в суспільстві динамічних соціальних змін.

Зазначено, що дослідження психологічних засад андрагогіки безпосередньо пов'язане з вирішенням проблем психології дорослого віку, а на їх основі – акмеології, яка визначає можливості зростання людини в період розквіту її творчих сил з урахуванням міри особистісного потенціалу. Розгляд професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю у ході здобуття другої вищої освіти з позицій акмеологічного підходу дозволяє стверджувати про важливість самореалізації дорослих у цьому процесі та необхідність його побудови відповідно до індивідуальних запитів дорослого студента з вищою освітою.

На основі аналізу наукових джерел з психології, соціальної психології та андрагогіки з'ясовано, що розвиток пізнавальних процесів у дорослої людини триває впродовж усього етапу зрілості і, навіть, у період старіння. Проаналізовано інтелектуальний потенціал дорослих, доведено, що активність, вибірковість та самоорганізація є основними характеристиками їх пізнавальної діяльності. Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що в процесі розвитку дорослої людини зростає ступінь їх навченості, але при деякому уповільненні інтелектуальних реакцій.

У межах дослідження дорослий учень (студент), який здобуває вищу освіту гуманітарного профілю, розглядається як особа дорослого віку, соціально зріла особистість, повноправний член суспільства, що характеризується різнорідними соціальними обов'язками та спрямованістю на оволодіння професією вчителя (психолога, соціального педагога), що різними способами поєднує навчальну діяльність із занятістю у сфері праці. Тому професійна діяльність викладача-андрагога має забезпечувати випереджувальну професійну підготовку фахівців в умовах здобуття другої вищої освіти відповідно до суспільних вимог та сприяти поєднанню професійного та особистісного розвитку студента, досягненню високого рівня готовності до професійної діяльності гуманітарного профілю, виробленню власного стилю педагогічної майстерності, спрямованості на подальший саморозвиток та самовдосконалення.

З метою конкретизації андрагогічної моделі проаналізовано моделі навчання дорослих (М. Громкова, Д. Колб, М. Ноулз), професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю (Н. Абрамовських, З. Аксютіна, І. Богданова, Ю. Галагузова, І. Мельничук, З. Фалінська), підвищення кваліфікації педагогічних працівників (В. Буренко, Н. Клокар, Н. Кудрявцева, А. Лебедева, В. Олійник, Ю. Присяжнюк, Т. Сорочан). Зазначено, що всі вони є дієвими в підготовці молодих спеціалістів, а також у професійній підготовці фахівців у подальшій післядипломній освіті, проте недостатньо відображають особливості навчання дорослих студентів у процесі здобуття другої вищої освіти.

На основі теоретичного аналізу проблеми виявлено важливі аспекти дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, а саме: філософський, психологічний, педагогічний, власне андрагогічний, соціально-педагогічний. Розроблено авторську андрагогічну модель професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, спрямовану на реалізацію соціального замовлення на фахівця гуманітарного психолого-педагогічного профілю, що складається з теоретико-методологічного, методичного, технологічного та результативного блоків (рис. 1).

Структура концептуальної моделі визначається методологічною базою та логікою дослідження. Обґрунтовані методологічні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю умовах другої вищої освіти дозволяють застосовувати різнорівневу методологію її розгляду.

Теоретико-методологічний блок андрагогічної моделі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю є відображенням концептуальних засад професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, що забезпечує методологічне й теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію освітньої діяльності факультетів післядипломної освіти, центрів перепідготовки фахівців у ВНЗ, базується на діалектиці загального, особливого, одиничного з урахуванням основних змістово-поняттєвих категорій – "освіта дорослих", "неперервна освіта", "друга вища освіта", "вища освіта гуманітарного профілю". Доведено, що їх взаємозв'язок детерміновано особливостями професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, що актуалізує знання про специфіку навчання дорослої людини відповідно до її віку, освітніх та життєвих потреб, реальних можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду, психіки і фізіології, вміння пристосуватися до суспільних перетворень, готовність до змін, здатність навчатися протягом всього життя. Модель побудовано на основі інтеграції принципів навчання дорослих, неперервної освіти та професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю.

Методичний блок андрагогічної моделі вміщує навчально-методичний комплекс професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю, що являє собою сукупність нормативної, організаційної та навчально-методичної документації, об'єднаних єдиною методологією та організацією процесу викладання. Зміст професійної підготовки включає у себе дисципліни соціально-гуманітарної, природничо-наукової та професійної практичної підготовки, що оптимально поєднані в навчальних планах. Методика професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю включає застосування як традиційних форм та методів навчання (лекції, практичні, лабораторні, самостійна робота, практика, консультації, курсові та дипломні, розв'язання педагогічних, соціально-педагогічних задач та вирішення професійно-орієнтованих завдань),

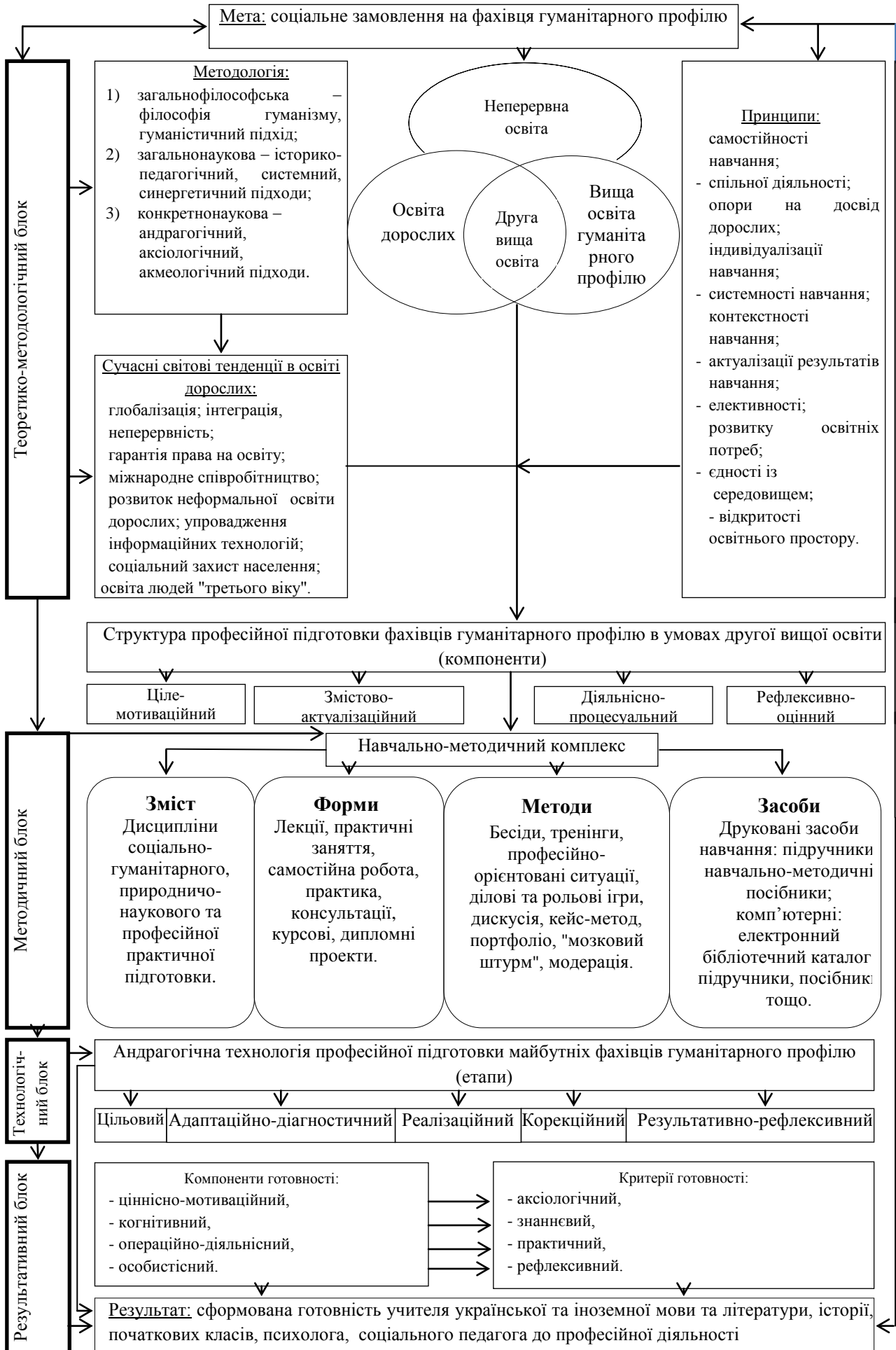

Рис. 1. Андрогогічна модель професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти

так і інноваційних (тренінги, ділові та рольові ігри, кейс-метод, портфоліо, "мозковий штурм", модерація), що мали андрагогічне спрямування, а також засобів навчання (підручники, навчально-методичні посібники, комп'ютерні – електронний бібліотечний каталог, підручники, посібники тощо).

У *технологічному* блоці моделі представлена авторська андрагогічна технологія професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти та алгоритм її впровадження відповідно до цільового, адаптаційно-діагностичного, реалізаційного, корекційного та рефлексивно-результативного етапів. Технологія побудована на таких принципах, як контекстність, урахування життєвого та професійного досвіду, системність, диференціація й індивідуалізація навчання, актуалізація результатів навчання, елективність та спрямованість на особистісний розвиток.

Результативний блок моделі вміщує результат професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, яким визначено сформовану готовність учителя української та іноземної мови, літератури, історії, початкових класів, психолога та соціального педагога до професійної діяльності. Обґрунтовано структуру досліджуваної готовності, яка передбачає наявність таких компонентів, як ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісний, відповідні критерії (аксіологічний, знаннєвий, практичний, рефлексивний), а також рівні готовності студентів гуманітарного профілю до професійної діяльності (низький, середній, достатній, високий).

На основі визначених критеріїв готовності майбутніх фахівців гуманітарного профілю до професійної діяльності окреслено основні її показники: мотиви вступу вже дипломованих фахівців у ВНЗ для здобуття другої (наступної) вищої освіти гуманітарного профілю; основні знання та вміння соціально-економічного, природничо-наукового циклів та гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні та організаторські вміння циклу професійної та практичної підготовки майбутніх учителів, психологів та соціальних педагогів.

На основі аналізу досліджень науковців щодо професійно значущих особистісних рис фахівців гуманітарного профілю було виділено такі спільні професійно значущі особистісні якості, як любов до дітей (повага до клієнта), патріотизм, національна самосвідомість, соціальна активність, гуманістична спрямованість, наполегливість, толерантність, емпатія, альтруїзм, емоційна стійкість, комунікативність, організованість, загальна ерудованість, терпимість, оптимізм, прагнення до самовдосконалення.

Відповідно до авторської андрагогічної моделі обґрунтовано структуру професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, що складалася з ціле-мотиваційного, змістово-актуалізаційного, діяльнісно-процесуального та рефлексивно-оцінного компонентів.

Ціле-мотиваційний – передбачає врахування соціальних запитів суспільства до педагогічної, соціально-педагогічної діяльності та діяльності психолога, особистісних цілей дорослих студентів щодо здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю, професійно-пізнавальні, соціальні та особистісні мотиви навчальної діяльності.

Змістово-актуалізаційний – включає знання з різних дисциплін навчального плану підготовки студентів, що характеризуються інформативною насиченістю, орієнтованістю на доступність та сприймання навчального матеріалу студентами з різним рівнем актуальної готовності до професійної діяльності, спрямованістю на безпосереднє використання засвоєних знань, умінь та навичок у професійній діяльності.

Діяльнісно-процесуальний компонент визначається формуванням професійних умінь на основі застосування ефективних форм, методів, засобів навчання.

Рефлексивно-оцінний характеризується вибором індивідуального стилю досягнення адекватної професійно-особистісної самооцінки, що передбачає здатність прогнозувати й аналізувати результати своєї праці.

У четвертому розділі – **"Методичне забезпечення професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти"** – представлено програму та методику дослідно-експериментальної роботи щодо визначення ефективності професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в окресленому напрямі; проаналізовано сучасний стан професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю; спроектовано її методичні засади, зміст та вдосконалено навчально-методичний комплекс; розроблено авторську андрагогічну технологію.

Констатувальний етап експериментальної роботи передбачав визначення стану готовності майбутніх фахівців гуманітарного профілю до професійної діяльності. Отримані результати засвідчили, що мотиваційна сфера студентів характеризується високим рівнем мотиваційної орієнтації до здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю з метою реалізації у майбутній професійній діяльності. З'ясовано, що за час навчання мотивація не знижується, що можна пояснити свідомим вибором напрямку навчання дорослими студентами, які здобувають необхідні знання соціально-економічного, природничо-наукового та професійно-практичного циклів підготовки.

Рівень сформованості знань студентів соціально-економічного та природничо-наукового циклів характеризувався як достатній, оскільки ці дисципліни вивчалися в процесі здобуття першої вищої освіти. Дисципліни професійного та практичного циклу професійної підготовки засвоюються здебільшого на середньому рівні. Деякі з професійних умінь сформовані у студентів-випускників на середньому та достатньому рівнях, що пояснюється їх

включенням у професійне середовище та наявним життєвим досвідом. Проте більшість умінь потребують формування та вдосконалення. Такі ж тенденції спостерігаються із сформованістю професійно значущих особистісних рис студентів, що засвідчило необхідність удосконалення, оптимізації сучасної професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти відповідно до сучасних вимог суспільства до вчителя, психолога, соціального педагога та особистісних запитів дорослих студентів щодо власного професійного й особистісного саморозвитку та самореалізації.

На основі теоретичного аналізу наукових положень філософії, педагогіки, психології, андрагогіки щодо проблеми професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти та узагальнення власного багаторічного досвіду викладання в системі другої вищої освіти вдосконалено навчально-методичне забезпечення цього процесу та створено навчально-методичний комплекс професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю з урахуванням специфіки заочної форми навчання та умов здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю, особливостей викладання навчальних дисциплін. Навчально-методичний комплекс представляє собою сукупність нормативної, організаційної та навчально-методичної документації, пов'язаної з визначеною методологією та організацією навчання, що забезпечує інформаційний, методичний та науковий супровід навчального процесу

З цією метою розроблено навчальні плани підготовки вчителів, психологів та соціальних педагогів, в яких здійснено спробу оптимального поєднання дисциплін соціально-гуманітарного, природничо-наукового, професійно-практичного циклів підготовки. Удосконалено змістове наповнення таких дисциплін, як "Педагогіка", "Загальна психологія", "Основи соціально-педагогічних досліджень", "Соціальний супровід сім'ї", "Етнопедагогіка", "Соціалізація особистості". Доведено, що з огляду на невелику кількість аудиторних годин, зміст освіти студентів заочної форми навчання має бути максимально насиченим інформацією, доступною для сприйняття аудиторією з різним рівнем актуальної готовності, спрямованим на безпосереднє використання набутих знань, умінь та навичок у професійній діяльності. Обґрунтовано думку про доцільність застосування у ході проведення практичних і лабораторних занять таких методів навчання, як дискусія, вирішення професійно-орієнтованих завдань, розв'язання педагогічних та соціально-педагогічних задач, обмін досвідом, які мають використовуватися в процесі навчання дорослих фахівців, включених у професійне середовище.

Удосконалено всі види практик студентів (педагогічну, психологічну, практику із соціальної роботи та переддипломну) шляхом їх змістового та методичного наповнення.

З'ясовано, що серед інноваційних педагогічних технологій, які доцільно застосовувати у навчанні дорослих людей, зокрема у процесі здобуття другої

вищої освіти, актуальними є особистісно орієнтовані, диференційні, інтерактивні та інформаційні.

Представлено авторську *андрагогічну технологію професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти*, що ґрунтується на врахуванні суб'єкт-суб'єктного характеру взаємодії між викладачем та студентом та завдань кожного етапу технології: узгодження цілей, актуалізація досвіду, набуття знань, умінь, навичок та професійно важливих рис, задоволеність процесом навчання, готовність до професійної діяльності, формування якої здійснювалося за адаптованим до професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти циклом навчання дорослих Д. Колба (рис. 2).

У розділі 5 – **"Експериментальна перевірка ефективності андрагогічної моделі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти"** – представлено організацію експериментальної роботи з професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти; здійснено аналіз та оцінку результатів формувального етапу експерименту; проаналізовано його особливості; спрогнозовано подальші перспективи розвитку системи другої вищої освіти в Україні як складової неперервної професійної освіти дорослих.

Упровадження авторської андрагогічної технології професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти передбачало такі основні етапи її реалізації, як цільовий, адаптаційно-діагностичний, реалізаційний, корекційний та результативно-рефлексивний.

На *цільовому* етапі відбувалося узгодження цілей професійної підготовки фахівця гуманітарного профілю: соціального замовлення та професійного й особистісного зростання студента.

Адаптаційно-діагностичний етап полягав у визначенні обсягу і характеру життєвого та професійного досвіду, фізіологічних і психологічних особливостей студента з метою з'ясування контексту навчання, всіх параметрів професійної, побутової, соціальної діяльності індивіда, які впливають на характер організації й ефективність професійної підготовки, виявлення когнітивного й навчального стилю на основі проведення діагностичного тестування, співбесід, анкетування з метою оволодіння студентами технологією навчання в умовах здобуття другої вищої освіти.

Реалізаційний етап андрагогічної технології відбувався в ході проведення практичних і лабораторних занять, на яких застосовувалися інтерактивні методи (метод складання проєктів, інтроспективний аналіз, "мозковий штурм", модерація, кейс-метод, рольові та ділові ігри). Також було впроваджено тренінги "Особистісного зростання", "Розвиток здібностей у професійній діяльності", "Життєві та професійні досягнення".

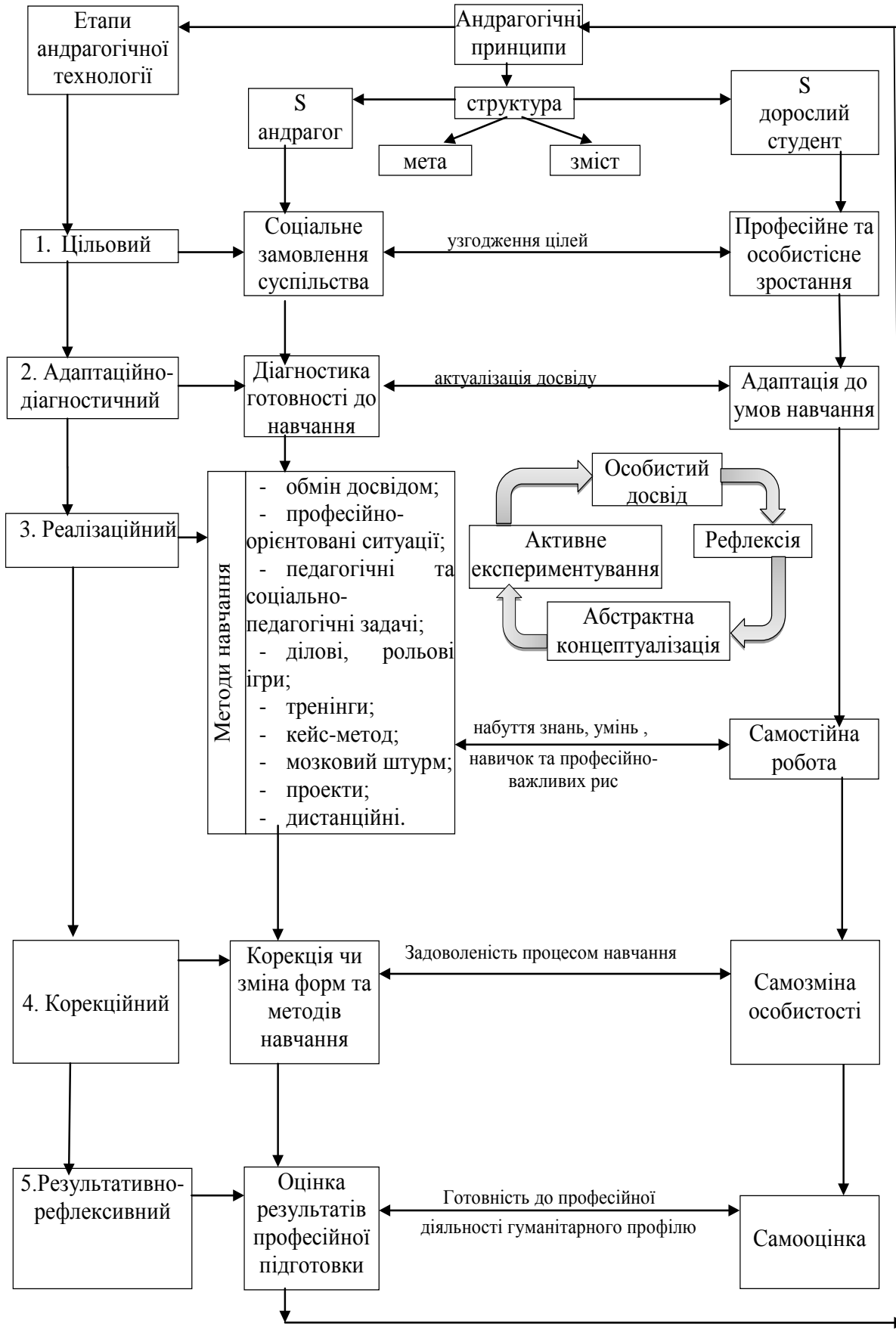

Рис. 2 Технологія професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти

Скориговано процес самостійної роботи студентів, надавалася консультативна допомога у написанні курсових та дипломних робіт, узагальнено досвід залучення студентів до наукової роботи.

Корекційний етап андрагогічної технології професійної підготовки передбачав виявлення проміжних результатів навчання майбутніх фахівців з метою внесення можливих змін до визначення цілей, змісту, форм і методів упровадження запропонованої андрагогічної технології. До критеріїв успішної реалізації авторської технології віднесено: повну адаптацію дорослих студентів до умов навчання; позитивну емоційну установку на здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю; прагнення до самостійного оволодіння фаховими знаннями та вміннями, особистісного самовдосконалення.

На *результативно-рефлексивному* етапі технології відбувалося зіставлення визначених майбутніми фахівцями провідних цілей особистісного зростання й професійного становлення з досягнутими результатами діяльності. За допомогою рефлексивних задач студенти аналізували навчальні досягнення, виявляючи позитивні й негативні аспекти власної професійної, а також самоосвітньої діяльності. Результат рефлексії власного досвіду, знань і вмінь студентів фіксувався у звітах, наукових статтях, дипломних роботах, а також відображався у проектуванні подальших завдань щодо самоорганізації, самовдосконалення, саморозвитку.

На завершенні експериментальної роботи узагальнено результати формульованого етапу експерименту, виявлено зміни в особистісних характеристиках студентів, що навчалися в умовах другої вищої освіти.

Аналіз параметрів, які характеризують ефективність моделі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти, здійснювався за допомогою спеціально розроблених методик, які вимірюють показники: ціннісно-мотиваційної сфери студентів щодо здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю; рівень сформованості знань та вмінь, необхідних для професійної діяльності вчителя, психолога та соціального педагога; ступінь рефлексії студентів щодо їх професійної готовності.

В експерименті брали участь 335 майбутніх учителів української, іноземної мови та літератури, початкових класів, історії (178 студентів – ЕГ, 157 – КГ), 178 майбутніх психологів (97 студентів – ЕГ та 81 – КГ) та 126 майбутніх соціальних педагогів (62 студента входили до ЕГ та 64 до КГ). Всього було задіяно 639 студентів, які здобувають другу вищу освіту.

Результати формульованого етапу експерименту засвідчили суттєве підвищення мотиваційної орієнтації студентів ЕГ щодо здобуття професії гуманітарного профілю: показники достатнього та високого рівня мотивації збільшилися відповідно на 19,6 % та 4 % (порівняно з 4,1 % та 5,4 % в КГ). Суттєво зменшилася кількість студентів ЕГ, які мали низький рівень

мотиваційної орієнтації (21,4 % – на початку експерименту, всього 5,6% – після завершення (порівняно з 22,2 % та 18,5 % в КГ).

Загальні показники сформованості знань майбутніх фахівців гуманітарного профілю свідчать про їх значне зростання у студентів ЕГ порівняно з КГ. Так, після проведення формувального етапу експерименту спостерігається суттєве зменшення (на 29,4 %) кількості студентів з низьким рівнем знань, значне збільшення кількості студентів ЕГ, які належать до достатнього (на 24,3 %) рівня. Загальні показники сформованості вмінь у майбутніх фахівців гуманітарного профілю свідчать про збільшення кількості студентів ЕГ, які належать до достатнього (на 25,6 %) та високого (на 10,1%) рівнів. Таким чином, результати експериментального дослідження засвідчили суттєве зростання показників готовності до професійної діяльності фахівців гуманітарного профілю в експериментальних групах порівняно з контрольними за всіма її компонентами.

Достовірність результатів перевірено за допомогою F^* критерію кутового перетворення Фішера. Отже гіпотеза дослідження підтвердилася, мета досягнута, завдання дисертаційної роботи виконані.

Спроектовано подальші шляхи розвитку професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти на основі сучасних тенденцій в освітній галузі та вимог держави до фахової діяльності спеціалістів гуманітарного профілю, впровадження у життя концепції неперервного навчання та освіти дорослих.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та наукове вирішення актуальної проблеми професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, що виявляється у розкритті, розробці й втіленні концептуальних засад такої діяльності. Обґрунтування теоретичних та методичних засад проблеми професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти дало змогу сформулювати наступні висновки.

1. У результаті аналізу сучасних освітніх тенденцій в Україні з'ясовано, що вища гуманітарна освіта сьогодні розглядається як система професійної підготовки спеціалістів різних спеціальностей у галузі гуманітарних та суспільних наук, яка суттєво відрізняється від природничої та технічної. З огляду на специфіку організації навчання професійна діяльність фахівців гуманітарного профілю передбачає як безпосередній, так і опосередкований вплив на людину через систему суспільних відносин з використанням комунікації, результатом якого є трансформації духовної сфери людини.

На основі аналізу законодавства України з'ясовано, що другу вищу освіту можна розглядати як певну форму післядипломної освіти, у ході якої

здійснюється професійна перепідготовка, що характеризується прискореним темпом оволодіння професією, взаємозв'язком між фундаментальними основами професійної освіти та новими цінностями, відповідними завданнями, змістом, формами та методами, що необхідні для реалізації нової професійної діяльності. Здійснено порівняльний аналіз особливостей першої та другої вищої освіти, охарактеризовано заочну, дистанційну та екстернатну форму її здобуття.

Професійну підготовку фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти визначено як процес професійного та особистісного розвитку студента, який сприяє формуванню його гуманістичної спрямованості щодо ретрансляції молодому поколінню культурного досвіду людства, впливу на особистість та її соціальне оточення з метою самореалізації. Доведено про необхідність застосування андрагогічної технології, що є складовою системи неперервної професійної освіти дорослих, результатом якої визначається готовність спеціаліста до професійної діяльності гуманітарного профілю, спрямованої на подальше самовдосконалення особистості.

2. У результаті застосування системного та історико-педагогічного підходів до вивчення педагогічних явищ охарактеризовано періоди становлення перепідготовки вчителів, підготовки психологів та соціальних педагогів у контексті розвитку вищої освіти України, починаючи з другої половини ХІХ століття і до теперішнього часу:

I – становлення вищої педагогічної освіти, започаткування соціальної роботи на державному рівні та розвитку психології як науки (друга половина ХІХ століття – 20-ті роки ХХ століття);

II – активної перепідготовки вчителів, підготовки фахівців соціальної сфери відповідно до нових суспільних вимог та розвитку галузей психології (20-ті – 30-ті роки ХХ століття);

III – становлення системи підвищення кваліфікації вчителів (середина 40-х – 1990 роки ХХ століття);

IV – упровадження різноманітних форм перепідготовки вчителів та психологів, становлення професії "соціальний педагог" (з 1991 року і до теперішнього часу) .

Охарактеризовано особливості кожного періоду та чинники, які впливали на професійну підготовку фахівців в історії функціонування системи другої вищої освіти. Окреслено їх важливість у визначенні перспективних напрямів вищої освіти гуманітарного профілю в Україні.

3. Охарактеризовано основні тенденції щодо професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в країнах Європейського Союзу. З'ясовано, про важливість забезпечення: різноманітності програм професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації; активного запровадження у перепідготовці накопичувальної кредитно-модульної системи; посилення

децентралізації фінансування післядипломної освіти; вдосконалення законодавчо-правової бази; активного використання дистанційного навчання; орієнтації на підготовку студентів до науково-дослідної роботи; запровадження гнучкого й варіативного навчання; фундаменталізації навчання; професійної спрямованості змісту навчальних програм; переважання традиційних форм організації навчання (лекція, диспут, семінар); послідовного та паралельного оволодіння декількома спеціальностями; активного впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечення практичної підготовки студентів та високого рівня інтеграції вищих навчальних закладів з виробничими об'єднаннями.

На основі вивчення системи функціонування досліджуваного феномену в країнах Європи та США з'ясовано, що система другої вищої освіти гуманітарного профілю в Україні може послуговуватися зарубіжним досвідом щодо вільного вибору навчального закладу, змісту, форм і темпу післядипломної освіти, підвищення професійної майстерності, що супроводжується істотним зростанням заробітної плати та посадового статусу. Наявність значної кількості різноманітних навчальних курсів, предметів, форм, методів і засобів не лише задовольняє пізнавальні та культурні потреби особистості, а й уможливорює, в разі необхідності, зміну фахової спеціалізації. Окреслено перспективність активного використання дистанційного навчання у вітчизняній системі другої вищої освіти гуманітарного профілю.

4.3 метою теоретико-методологічного обґрунтування андрагогічної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти використано загальнофілософську, загальнонаукову конкретно-наукову методологію. Представлена модель забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя, методичні засади та практичну реалізацію професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти України відповідно до концепції неперервної освіти та освіти дорослих. Авторська модель ураховує знання про специфіку навчання дорослої людини відповідно до її віку, освітніх та життєвих потреб, реальних можливостей, індивідуальних особливостей досвіду, психіки і фізіології, вміння пристосуватися до суспільних перетворень, готовність до професійних та особистісних змін, здатність навчатися протягом всього життя.

Модель вміщує теоретико-методологічний, методичний, технологічний, результативний блоки, спрямована на самоорганізацію суб'єкта навчання, що створює умови для визначення дорослим студентом індивідуальної траєкторії навчання, враховуючи соціальне замовлення щодо підготовки спеціалістів гуманітарного профілю й особистісні освітні потреби, сприяє розвитку здатності до взаємодії всіх суб'єктів навчання в умовах другої вищої освіти гуманітарного профілю.

5. Результатом професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти визначено їх готовність до професійної діяльності. Обґрунтовано структуру й охарактеризовано компоненти готовності майбутніх фахівців гуманітарного профілю до професійної діяльності, а саме: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісний.

Визначено критерії готовності до професійної діяльності та розроблено показники до кожного з них: аксіологічний (гуманістична спрямованість особистості, ціннісне ставлення до педагогічної, психологічної та соціально-педагогічної діяльності, мотивація досягнення успіху); знаннєвий (глибокі знання і досвід практичної діяльності, вміння їх актуалізувати); практичний (володіння сучасним діагностичним інструментарієм вивчення особистості дитини, її соціального оточення, вміння прогнозувати, конструювати, планувати хід навчально-виховного процесу та траєкторію розвитку особистості учня, комунікативні вміння і навички встановлювати контакти, будувати ефективну комунікативну дію у професійному середовищі та міжособистісній взаємодії, попереджувати конфлікти на всіх рівнях професійної діяльності); рефлексивний (володіння професійно значущими особистісними рисами, емоційна стійкість, емпатія, готовність до психологічних та інтелектуальних навантажень, відповідальність, оптимізм, потреба в самоактуалізації та самовдосконаленні, розширенні власних знань, набутті нових умінь та навичок, необхідних для сучасного фахівця гуманітарного профілю).

На основі критеріїв виділено та охарактеризовано низький, середній, достатній, високий рівні готовності студентів гуманітарного профілю до професійної діяльності.

6. У ході експериментальної роботи створено науково-методичний комплекс з фахових дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів, психологів та соціальних педагогів в умовах здобуття другої вищої освіти, внесено зміни у навчально-методичне забезпечення дисциплін, удосконалено зміст курсу "Педагогіка" відповідно до специфіки діяльності психолога та соціального педагога, розроблено навчально-методичне забезпечення дисциплін "Основи соціально-педагогічних досліджень", "Соціальний супровід сім'ї", "Загальна психологія", "Етнопедагогіка", "Соціалізація особистості" тощо.

З'ясовано значущість у професійній підготовці таких методів навчання, як дискусія, вирішення професійно-орієнтованих завдань, розв'язання педагогічних та соціально-педагогічних задач, обмін досвідом, які доцільно використовувати в процесі навчання дорослих фахівців, включених у професійне середовище. Збагачено змістове наповнення всіх видів практик студентів (педагогічної, психологічної, практики з соціальної роботи та переддипломної).

7. Андрагогічну технологію професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти розроблено з урахуванням андрагогічних принципів (контекстності, врахування життєвого та професійного досвіду дорослого студента, системності, диференціації та індивідуалізації навчання, актуалізації його результатів, елективності, спрямованості на подальший саморозвиток освітніх потреб). Авторська технологія характеризує взаємодію викладача та студента як суб'єктів навчання на кожному з етапів її реалізації (цільовому, адаптаційно-діагностичному, реалізаційному, корекційному та результативно-рефлексивному), що передбачало застосування інтерактивних методів навчання (складання проєктів, інтроспективного аналізу, "мозкового штурму", модерації, кейс-методу, рольових та ділових ігор), а також упровадження тренінгів "Особистісне зростання", "Розвиток здібностей у професійній діяльності", "Життєві та професійні досягнення", коригування процесу самостійної роботи студентів, надання консультативної допомоги у написанні курсових та дипломних робіт, залучення студентів до науково-дослідної роботи тощо.

Результати експериментального дослідження засвідчили суттєве зростання показників професійної готовності фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти в експериментальних групах порівняно з контрольними за допомогою використання методів статистичного аналізу, зокрема F^* критерію кутового перетворення Фішера. Зросли показники ціле-мотиваційної сфери, сформованості професійно значущих знань та груп умінь, особистісних рис учителів, психологів та соціальних педагогів. Отже гіпотеза дослідження підтвердилася, мета досягнута, завдання дисертаційної роботи виконані.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. До подальших наукових пошуків можна віднести: визначення місця другої вищої освіти в системі неперервної освіти та освіти дорослих; обґрунтування шляхів інтеграції системи освіти дорослих в Європейську освітню систему; упровадження новітніх технологій стаціонарного та дистанційного навчання дорослих студентів; забезпечення академічної мобільності студентів; розробку моделі та технології професійної підготовки андрагогів у ВНЗ.

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Шанскова Т. І. Професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти: теорія і методика / Т. І. Шанскова ; за ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. – 384 с.

2. Шанскова Т. І. Методика професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Т. І. Шанскова. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. – 152 с.

3. Шанскова Т. І. Концептуальні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : [монографія / за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 112–129.

4. Шанскова Т. И. Андрагогическая модель переподготовки специалистов гуманитарных специальностей при получении второго высшего образования / Т. И. Шанскова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия : Педагогика, психология. – 2013. – № 3 (13). – С. 300–303.

5. Шанскова Т. И. Готовность студентов гуманитарных специальностей к профессиональной деятельности при получении второго высшего образования / Т. И. Шанскова // Актуальные проблемы педагогической теории и практики : материалы междунар. науч. конф. / [под. общ. ред. проф. О. И. Кирикова, проф. Н. И. Сметанского]. – М. : Наука: информ ; Воронеж : ВГПУ, 2013. – С. 20–26.

6. Шанскова Т. И. Особенности переподготовки специалистов гуманитарного профиля в США / Т. И. Шанскова // Science and education a new dimension: Pedagogy and Psychology. – 2013. – 1 (6). – P. 172–177.

7. Шанскова Т. І. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів при здобутті другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна / [за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 14. – С. 395–399.

8. Шанскова Т. І. Актуальні тенденції у підготовці майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу сімей / Т. І. Шанскова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 21. – С. 142–145.

9. Шанскова Т. І. Андрагогічна технологія підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Наукові записки кафедри педагогіки. – Харків, 2015. – Вип. XXXVIII. – С. 309–320.

10. Шанскова Т. І. Значення курсу «Основи соціалізації особистості» у підготовці майбутніх соціальних педагогів у контексті Болонського процесу / Т. І. Шанскова // Вісник Чернігівського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки» : зб. – Чернігів : ЧДПУ, 2008. – Вип. 50. – С. 228–231.

11. Шанскова Т. І. Мотиваційна орієнтація студентів гуманітарних спеціальностей щодо здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць : в 2 ч. – Київ : ЕКМО, 2010. – Вип. № 3. – Ч. II. – С. 258–266.

12. Шанскова Т. І. Основні технологічні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'ями різних типів / Т. І. Шанскова

// Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 24–26.

13. Шанскова Т. І. Особливості адаптації дорослих студентів в умовах другої вищої освіти гуманітарного профілю / Т. І. Шанскова / Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – № 57. – С. 97–100.

14. Шанскова Т. І. Особливості сучасної професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти в Україні / Т. І. Шанскова // Science and education a new dimension: Pedagogy and Psychology. – 2014. – 2 (8). – Р. 131–135.

15. Шанскова Т. І. Педагогічні технології підготовки майбутніх спеціалістів гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Акад. міжнар. співробітництва з креат. педагогіки. – Київ ; Вінниця, 2011. – Вип. 67. – Ч. 1. – С. 190–196.

16. Шанскова Т. І. Професійна перепідготовка фахівців гуманітарного профілю в Російській Федерації / Т. І. Шанскова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2014. – Вип. № 1 (73). – С. 106–111.

17. Шанскова Т. І. Професійна рефлексія майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. Серія «Педагогічні науки». – Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2015. – Вип. 15. – С. 330–335.

18. Шанскова Т. І. Розвиток особистості дорослих у процесі навчання в умовах другої вищої освіти гуманітарного профілю / Т. І. Шанскова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. – Київ, 2013. – Вип. 79. – С. 108–113.

19. Шанскова Т. І. Розвиток професійної творчості студентів гуманітарних спеціальностей при здобутті другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. Серія «Педагогічні науки». – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 2012. – Вип. 10. – С. 322–325.

20. Шанскова Т. І. Розвиток професійної креативності майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 берез. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка ; [редкол. : В. О. Огнев'юк, В. П. Андрущенко, Л. Л. Хоружа, О. М. Олексюк,

О. В. Уваркіна, Н. В. Віннікова]. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 974–979.

21. Шанскова Т. І. Розвиток системи другої вищої освіти дорослих: європейський досвід / Т. І. Шанскова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 63. – С. 154–157.

22. Шанскова Т. І. Система перепідготовки педагогічних працівників у 20-ті – 30-ті роки ХХ століття в Україні [Електронний ресурс] / Т. І. Шанскова // Електронне наукове фахове видання «Теорія та методика управління освітою» Університету менеджменту освіти. – 2013. – Вип. 10. – Режим доступу : umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/50.pdf

23. Шанскова Т. І. Сучасні тенденції підготовки та перепідготовки фахівців гуманітарного профілю у Польщі та країнах Європейського союзу / Т. І. Шанскова // Українська полоністика. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – Вип. 10. – С. 159–169.

24. Шанскова Т. І. Модель професійної підготовки соціальних педагогів в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 3. – С. 133–135.

25. Шанскова Т. І. Методологічні основи теорії професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – Вип. 85. – С. 211–217.

Опубліковані праці апробаційного характеру

26. Шанскова Т. І. Застосування педагогічних технологій у підготовці фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць / [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 479–489.

27. Шанскова Т. І. Педагогічна майстерність андрагога у процесі підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Андрагогічний вісник : науковий електронний журнал. – 2012. – № 3. – С. 13–18.

28. Шанскова Т. І. Психологічні особливості дорослих як суб'єктів навчання в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Андрагогічний вісник : науковий електронний журнал. – 2013. – № 4. – С. 42–45.

29. Шанскова Т. І. Андрагогічні технології професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Збірник тез Всеукраїнської Інтернет-конференції «Актуальні проблеми університетської та

професійної післядипломної освіти в кризових умовах» / НАПН України ; Ун-т менедж. освіти. – Київ, 2015. – С. 102–103.

30. Шанскова Т. І. Інновації у професійній підготовці фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний підхід в управлінні навчальними закладами» (10 квіт. 2014 року). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 196–199.

31. Шанскова Т. І. Педагогічна майстерність андрагога у процесі підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю / [за ред. І. Я. Зязюна, О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 213–216.

32. Шанскова Т. І. Соціально-психологічні особливості дорослих як суб'єктів навчання в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Андрагогічні підходи у професійному навчанні безробітних : матеріали наук.-методол. семінару (15 трав. 2013 р., м. Київ) / [уклад. : Л. М. Капченко, Л. Й. Літвінчук, Н. В. Савченко [та ін.]. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. – С. 131–134.

33. Шанскова Т. І. Інноваційні технології у професійній підготовці фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Європейський Союз – Україна: освіта дорослих : зб. матеріалів Форуму до Міжнар. днів освіти дорослих в Україні (м. Київ, 4–6 листоп. 2014 р.). – Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. – С. 196–199.

34. Шанскова Т. І. Андрагогічна технологія професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (1 груд. 2015 р., м. Київ) / уклад. : Л. М. Капченко [та ін.]. – ІПК ДСЗУ, 2015. – С. 340–345.

35. Шанскова Т. І. Готовність до професійної діяльності фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти / Т. І. Шанскова // Андрагогічний вісник : науковий електронний журнал. – 2014. – № 5. – С. 133–139.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати Інсерації

36. Шанскова Т. І. Удосконалення професіоналізму вчителя у творчій спадщині Василя Сухомлинського / Т. І. Шанскова // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського : зб. наук. праць / [за заг. ред.

проф. М. В. Левківського]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 197–200.

АНОТАЦІЇ

Шанскова Т. І. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2016.

У дисертації обґрунтовано теоретичні й методичні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти. Проаналізовано та уточнено базові поняття дослідження: "професійна підготовка", "фахівець гуманітарного профілю", "друга вища освіта", "перепідготовка", "професійна підготовка фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти". Здійснено аналіз проблеми становлення системи другої вищої освіти гуманітарного профілю в історико-педагогічному контексті.

Виділено основні світові тенденції розвитку освіти дорослих та їх вплив на систему другої вищої освіти гуманітарного профілю в Україні. Обґрунтовано концептуальні підходи, розроблено та експериментально підтверджено ефективність андрагогічної моделі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти. Створено навчально-методичний комплекс, розроблено та впроваджено авторську андрагогічну технологію, спроектовано подальші шляхи розвитку професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти на основі сучасних тенденцій в освітній галузі.

Ключові слова: професійна підготовка, перепідготовка, друга вища освіта, вища освіта гуманітарного профілю, неперервна освіта, освіта дорослих, професійна діяльність фахівців гуманітарного профілю, андрагогічна модель професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, андрагогічна технологія.

Шанскова Т. И. Теоретические и методические основы профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2016.

Диссертация посвящена обоснованию теоретических и методических основ профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования.

Исследуемая проблема изучалась на уровнях общефилософской, общенаучной, конкретно-научной методологии и уровне методики и техники исследования. На основе анализа научной литературы охарактеризована сущность базовых понятий. Понятие "профессиональная подготовка" рассматривается как система и процесс формирования личностно-профессиональной готовности к осуществлению профессиональной деятельности; второе высшее образование определено как форма последипломного образования, в ходе которого происходит профессиональная переподготовка специалистов.

Выявлена особенность профессиональной деятельности специалистов гуманитарного профиля – влияние на человека через систему общественных отношений благодаря специальным методам и средствам коммуникации, результатами которого являются изменения в духовном мире человека.

Профессиональная подготовка специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования определена как процесс профессионального и личностного развития студента, который способствует формированию гуманистической направленности на ретрансляцию молодому поколению культурного опыта человечества, влиянию на личность и ее социальное окружение с целью самореализации, осуществляется с применением андрагогической технологии, рассматривается как составляющая системы непрерывного профессионального образования взрослых, результатом деятельности которой определяется готовность специалиста к профессиональной деятельности гуманитарного профиля, направленная на дальнейшее самосовершенствование

На основе применения системного и историко-педагогического подходов к изучению педагогических явлений, процесс становления профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля рассмотрен в контексте переподготовки учителей, подготовки социальных педагогов, психологов. Были выделены соответствующие периоды со второй половины XIX века и до настоящего времени: (вторая половина XIX века – 20-е годы XX века – становления высшего педагогического образования, учреждения социальной работы на государственном уровне и развития психологии; 20-е – 30-е годы XX века – активной переподготовки учителей, подготовки специалистов социальной сферы в соответствии с новыми общественными требованиями, развитие отраслей психологии; середина 40-х – 1990 годы XX века – становления системы повышения квалификации учителей; 1991 и по настоящее

время – внедрения различных форм переподготовки учителей и психологов, становления профессии "социальный педагог").

Выявлены основные современные тенденции профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля в странах Европейского союза: разнообразие программ профессиональной переподготовки и повышения квалификации, активное внедрение в переподготовку накопительной кредитно-модульной системы, усиление децентрализации финансирования последиplomного образования, совершенствование законодательно-правовой базы, активное использование дистанционного обучения.

Результатом профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования определена их готовность к профессиональной деятельности. Выделены компоненты готовности будущих специалистов гуманитарного профиля к профессиональной деятельности, а именно: ценностно-мотивационный, когнитивный, операционно-деятельностный и личностный; определены критерии и соответствующие показатели готовности специалиста гуманитарного профиля.

Теоретически обоснована, разработана и экспериментально подтверждена эффективность андрагогической модели профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования; созданы и внедрены в процесс профессиональной подготовки учебно-методический комплекс и соответствующая технология; на основе современных тенденций в образовательной сфере спрогнозированы дальнейшие пути развития профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля на основе современных тенденций в образовательной сфере.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, переподготовка, второе высшее образование, высшее гуманитарное образование, непрерывное образование, образование взрослых, профессиональная деятельность специалистов гуманитарного профиля, андрагогическая модель профессиональной подготовки специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования, андрагогическая технология.

SUMMARY

Sanskova T. I. Theoretical and methodological foundations of professional training of the specialists of humanitarian profile in the conditions of second higher education. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences on specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2016.

The theoretical and methodological foundations of professional training of the specialists of humanitarian profile in the conditions of second higher education are substantiated in the thesis. The basic concepts and the authors concepts are analyzed and clarified, such as: "professional training", "the specialist of humanitarian profile", "second higher education", " post-graduate training", "the professional training of the specialists of humanitarian profile in the conditions of second higher education". The analysis of the problem of the becoming the second higher education of the humanitarian profile in historical and pedagogical context is made. The basic world tendencies in the development of adult education and their impact on the system of second higher education of humanitarian in Ukraine are differentiated. The conceptual approaches are grounded; the effectiveness of the andragogic model of professional training of the specialists of humanitarian profile in the conditions of second higher education is developed and experimentally confirmed. The educational and methodical complex is created; the author's andragogy technology is developed and implemented in the educational process; the further ways of the development of professional training of the specialists of humanitarian profile in the conditions of second higher education on the basis of contemporary trends in education are projected.

Keywords: the professional training; post-graduate training; second higher education, higher education of humanitarian; the continuing education; the adult education; the professional activities of the specialists of humanitarian profile; the andragogy model of professional training of the specialists of humanitarian profile in the conditions of second higher education; andragogy technology.